

Aulikki HELENA RUUSKA
OKSANEN

WSOY

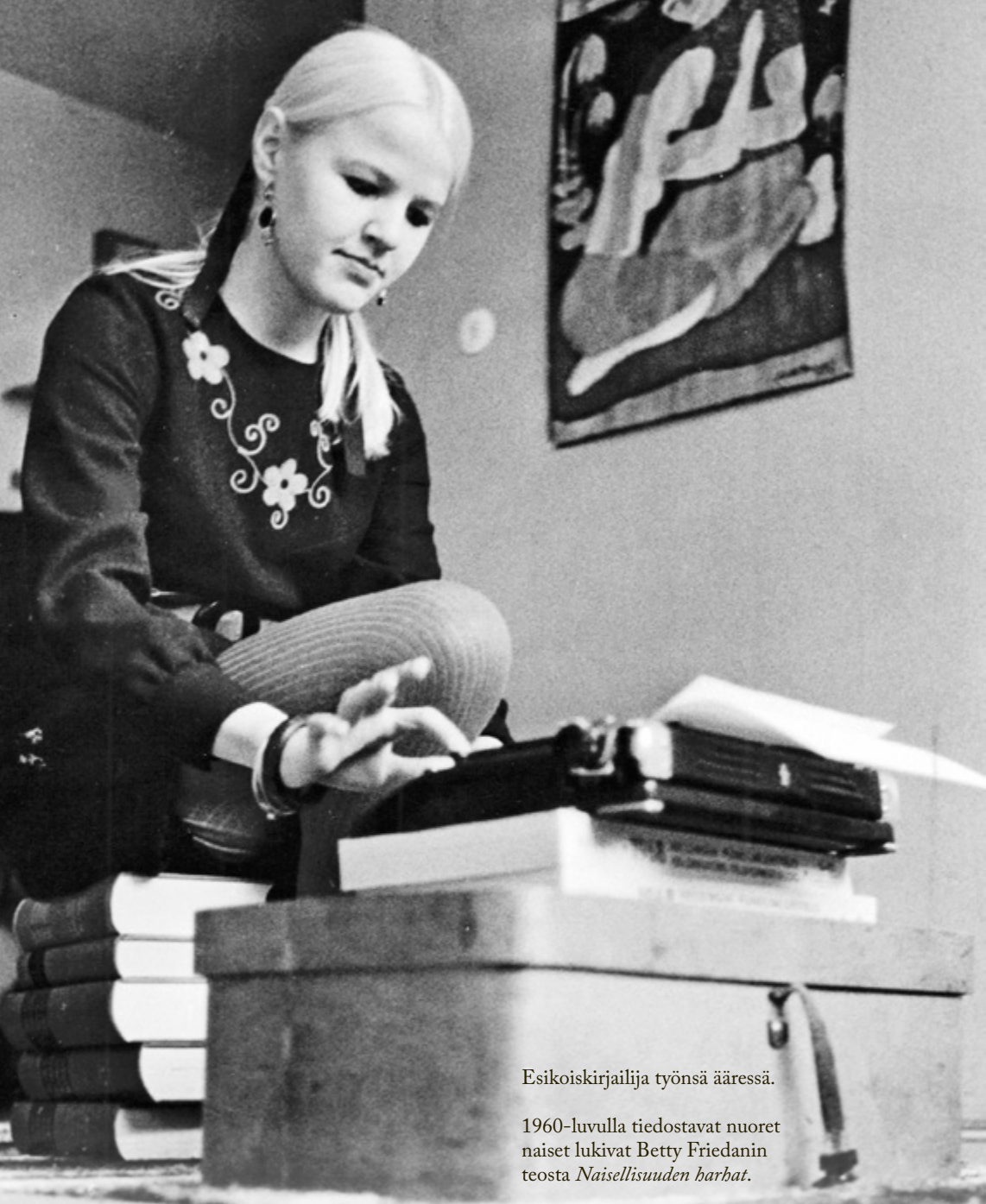
HYPPY SYREENIEN TULEEN

Aulikki HELENA RUUSKA
OKSANEN

HYPPY SYREENIEN TULEEN

Werner Söderström Osakeyhtiö
Helsinki

Esikoiskirjailija työnsä ääressä.

1960-luvulla tiedostavat nuoret naiset lukivat Betty Friedanin teosta *Naisellisuuden barbat*.

WSOY:n kirjallisuussäätiö, Taiteen edistämiskeskus Taike, Suomen Tietokirjailijat ry sekä Alfred Kordelinin säätiö ovat tukeneet tämän kirjan kirjoittamista.

© Helena Ruuska ja WSOY 2024
978-951-0-48966-6
Painettu EU:ssa

Sisällys

Prologi	17
1. Mistä perin siivet?	19
2. Mistä sain sarvet?	33
3. Dynaamisia häiriköitä	51
4. Elämä ulvahtelee minussa	73
5. Silmäykseen hiilenmustaan ihanasti kompastuin	91
6. Kenen joukoissa seisot?	127
7. Kiittää kuin vauhko hevonen	155
8. Kyyninen toimetttömyys on tappava harrastus	189
9. Runoilija ja muurari	223
10. Koottuja mustelmia	249
11. Kauhtuneessa ja repeilleessä takissa	277
12. Ei rakkausrunoja voi tulkita väärin	299
13. Helise, taivas!	317
Epilogi	343
Kirjoittajan jälkisanat	347
Viitteet	350
Lähteet	358
Henkilöhakemisto	365

Aulikki Oksanen esiintyi
1960-luvulla Orvokki-
kabareissa.

Alpo Halosen ylioppilaskuva vuodelta 1968. Samaan aikaan Aulikki Oksanen oli kohukirjailija sekä aiheittensa että teostensa muodon takia. Alpon ja Aulikin tiet kohtasivat keväällä 1970.

Presidentti Urho Kekkonen ja Otavan toimitusjohtaja Heikki A. Reenpää Suomen ensimmäisillä kirjamesseilla Vanhalla ylioppilastalolla vuonna 1968 katselemassa Tykkimiehen syli -romaanin mainosta.

Kirjailijat Sylvi Kekkonen, Tytti Parras ja Aulikki Oksanen keskustelevat uutuuskirjoistaan *Lankkuaidan suojassa*, *Jojo* ja *Tykkimiehen syli*.

N:o 8
20.2.1968
1:00 (sisälly)
2:25 SSK (sisälly)

ROUVA KEKKOSEN TIISTAIVASTAANOTTO PRESIDENTINLINNASSA

Helmikuun tiistaivastavaivastalolla oli rouva Kekkonen tapaamassa joukko naiskirjailijoita (tuttaman aineista mukana oli myös yksi mies) sekä ANNAn toimittaja ja valokuvaaja. Sivu 6

PROLOGI

*Lumous,
sinä keijunlakki,
kielon ovikello,
pääskysen kelkka, pyhä huimaus,
autuas hyppy syreenien tuleen.¹*

Pallukka-Olga kulkee tiellä tuulessa ja tuiskussa, pieksut jalassa ja puukko vyöllä. Hän tulee sisään, kopistelee lunta jaloistaan ja väittää, että kellarissa piileskelee ruumiita. Ovenraosta pikkuinen Aulikki näkee, kuinka Olga nyrhii sokerisaksilla sokeritopasta ison palan. Olga sujauttaa sen huulien väliin ja alkaa ryystää teevadilta äidin tarjoamaa kahvinkorviketta.

Aulikki oli saanut diakonissatädiltään lahjaksi mustan lankanuken, jonka tati oli ostanut lähetysmyyjäisistä. Se oli ensin pelottava, mutta Aulikki ystävästyivät sen kanssa. Nyt hän haluaa näyttää nukkea Olgalle. Hänet valtaa samaan aikaan pelko ja kumma kiihko. Hän haluaa mennä kohti kauhua ja hulluutta.

Aulikki astuu esiin ovenraosta ja nostaa nukan ilmaan. Häntä pelottaa hymyillä, mutta hän hymyilee kuitenkin. Mitä tapahtuu? Hyökkääkö Olga ja puree? Vai purevatko kellarissa olevat ruumiit ennen kuin äiti ehtii apuun?

Pallukka-Olga näkee lapsen ja nukan. Hän hymyilee takaisin. Aulikin valtaa suuri riemu: *Olen koskenut puukon terää ja löytänyt outojen kielen.* Lapsuus ei ole Aulikki Oksaselle mennyttä eikä menetettyä aikaa, vaan läpi hänen kirjallisen tuotantonsa virtaa lapsuuden pohjavesi aina viimeisiin julkaistuihin runoihin saakka. *Lumous, / sinä joka lennätät ja nostat, / läikytät sielua kuin vettä, / älä koskaan katoa.²*

Lapset Aulikki, Esko, Vesa ja Marja-Liisa
Oksanen Pylkönmäen kansakoulun rappusilla
vuonna 1949.

Vanhemmat Hilikka ja Väinö Oksanen.

1. MISTÄ PERIN SIIVET?

*Ja taivaanvuohi kohoaa
tummilta soilta korkealle pilviin.¹*

»Minä en tule kaatumaan, minä tulen luoksesi ja olemme onnellisia», kirjoitti Väinö Oksanen Hilikka Sariolalle 30. marraskuuta 1939, talvisodan ensimmäisenä päivänä. Suojelusenkeli auttoi miestä pitämään lupauksensa. Nuoret vihittiin välirauhan aikana juhannuksena 1940. Mutta vuoden kuluttua sota alkoi jälleen, eikä nuoripari ehtinyt viettää yhdessä esikoisensa Esko Ilmarin kastejuhlaa. Pojan sängyn veistäminenkin jäi kesken, sillä tuoreen isän oli kiiruhdettava palvelukseen. Jatkosodan keskellä huhtikuussa 1943 Hilikka ja Väinö saivat tyttären, Marja-Liisan.

Hilikka ja lapset asuivat Karvialla Sarvelan koululla. Pienokaiset sairastivat hinkuyskää, eikä äiti päässyt hammaslääkäriin, vaikka hammasta särki. Ruoasta oli pulaa, joten Hilikka kasvatti juureksia ja perunoita, lihotti possua. Hän marjasti, sienesti ja säilöi. Jatkosodan alussa luutnantti Oksanen koulutti alokkaita Kemissä mutta pääsi toiveidensa mukaisesti rintamalle lokakuussa 1942. Hän siirtyi Lieksaan, sieltä entisen rajan taakse Repolaan. Pelon ja ikävän kuukaudet olivat pitkiä. Mutta yhtäkkiä Hilikka Oksanen sai luvan alkusyksystä 1943 matkustaa tapaamaan miestänsä sinne jonnekin. Kotiin jäivät parivuotias Esko ja puolivuotias Marja-Liisa.²

Ennen jäähyväisiä Väinö piilotti matkalaukkuun Hilkan tavaroiden joukkoon kirjeen, jonka alussa hän toivoi, että vaimo löytäisi sen vasta kotimatalla: »Revontuliryijymme keskuskoristeen olemme kutoneet. Nämä päivät ovat elämän hääpäiviä olleet. En pysty Sinulle sanomaan, sillä sanat eivät siihen riitä, eikä myöskään tavallinen kiitos kaikesta tästä mitä käyntisi minulle merkitsi. – – Sinä suuri Rakkauteni, Sinä Hilikka

Helenani.»³ Hilikka Oksanen palasi Eskon ja Marja-Liisan luokse pikkusisko sydämensä alla. Asemasota muuttui Neuvostoliiton suurhyökkäykseksi kesäkuussa 1944, mutta kaiken hävityksen ja tuhon keskellä versoi uusi elämä.

Synnyin kotona jatkosodan lopulla, heinäkuussa 1944. Oli yö, ja äkkiä kaikki valot sammuiivat, kirjoittaa Aulikki Oksanen sarjakuvamuistelmissaan *Piispa Henrikin sormi ja muita katkelmia.*⁴ Synnyttäjä neuvoi kättilöä hakeemaan piironginlaatikosta kynttilänpätkiä, ne viimeiset, jotka siellä vielä olivat. Kättilö laittoi kynttilän sängyn päädyn molemmille puolille: *Näin oli kohtaloni syntyä kynttiläportista öiseen hämärään. Isosisko ja pikkuveli* -romaanissa Aulikki Oksanen kertoo tapahtumasta myöhemmin näin: *Se on tyttö, sanoi kättilö, – ja iso tyttö onkin. – Tyttö, sitä minä toivoinkin, parahti äiti heikosti.*⁵

Äidistä juoksi laulu kuin metsäpuro

»Vauva nukkuu kopassaan, söi juuri äsken. Ei hän niin kiltti ole kuin Maisu [Marja-Liisa] aikoinaan, tällä on oikein repivä kirkuva ääni, huomasin sen heti ensimmäisestä parahduksesta, ja sanoin kättilölle, ettei toisilla noin kovaa ääntä ollut», kirjoittaa Hilikka Väinölle kenttäpostia 24. heinäkuuta 1944, kun tytär oli viiden päivän ikäinen.⁶ Ääneen Hilikka oli kiinnittänyt huomiota aikaisemminkin, sillä ennen sotia hän oli erottanut Pylkönmäen kirkossa Väinö Oksasen komean tenorin ja ehkä jo silloin rakastunut Rauman seminaarista hiljattain valmistuneeseen nuoreen mieheen. Väinökin oli kuullut Hilkan kauniin sopraanon, koska oli löytänyt tiensä toistamiseen Pylkönmäelle, missä opettaja Väinö Sariolan Hilikka-tytär asui. Väinön ja Hilkan äänet sointuivat yhteen, vaikka luonnoltaan Väinö oli mahtipontinen ja tunteellinen, Hilikka käytännöllinen ja huumorintajuinen. Yhdessä he rakensivat vuosien saatossa onnellisen perheen, sellaisen kuin Väinö oli Hilkalle talvisodan alkaessa luvannut.

Aviopari lauloi kirkkokuorossa ensin Pylkönmäellä ja myöhemmin Kokemäellä. Aulikki kuvailee, miten äiti oli lauluherkkä ihminen. Oikeastaan hän lauloi aina. Hyräili vaivatessaan taikinaa tai taputellessaan ristinmerkkiä nousevaan leipään. Aloitti laulun sieltä, jatkoi toista täältä, mikä työ

oli milloinkin menossa. Virret ja hengelliset laulut äiti oli oppinut omalta äidiltään, joka oli kasvanut herännäiskodissa. Reippaita koululauluja hän tapaili levittäessään pyykkiä ja herkkiä kansanlauluja lapsia liekuttaessaan. Mukana oli myös *Kantelettaren* lauluja: »Mitä itket pieni lintu / lintu tuima tuikuttelet?» Äidin olemuksesta *juoksi laulu kuin metsäpuro: häipyi, hyppeli ja alkoi solista jostakin uudesta kivenkolosta*, kirjoittaa Aulikki Oksanen *Tryffelikoirat*-romaanissa. Korvakuulolta laulut tarttuivat kevyesti mutta pysyvästi. Äidin lauluista on peräisin Aulikki Oksasen melodinen suomen kieli.⁷

Aulikki tietää saaneensa alkunsa asemasodan aikana isän ja äidin kiihkeän tapaamisen hedelmänä, mutta tähdentää, ettei sota ehtinyt satuttaa, koska hänellä ei ole omia muistoja sota-ajasta. Kolme vuotta vanhemman Eskon varhaislapsuus oli toisenlainen. Aikakaudelle tyypillinen muisto tallentui myöhemmin Aulikki Oksasen *Tykkimiehen syli* -romaanisiin. Pikkusisko piirsi kauppapaperille aasin syömässä omenaa. Isoveljen mielestä se oli typerä kuva. Hän itse piirsi armeijan lähdössä sotaan: *naiset huiskuttivat tiellä, miehet pienenevät ja pienenevät*. Piirustus kertoo paljon pienestä pojasta, joka ei ollut nähnyt isäänsä kuin muutamia kertoja ensimmäisten elinvuosiensa aikana.⁸

Aulikki oli muutaman viikon ikäinen, kun Hilikka-äiti lapsineen muutti Karvialta Pylkönmäelle, mistä Väinö-isä tavallaan peri kaimansa ja apensa Väinö Sariolan kansakoulunopettajan viran. Siviilikuljetuksia ei sodan takia sallittu, mutta Hilikka lahjoi kuorma-auton kuljettajan Väinön rintamalta tuomilla Työmies-asteilla uhmaamaan kieltoa. Hän hoiti yksin muuton takaisin kotoisiin maisemiin, koska mies oli edelleen rintamalla.⁹ Pylkönmäellä vietettiin pian vastasyntyneen ristiäiset. Tyttö sai kasteessa nimen Vuokko Aulikki ja kummeikseen Pylkönmäen poliisin Mauno Mannisen ja hänen Kaarina-rouvansa.

Isosisko ja pikkuväli -romaanissaan Aulikki Oksanen kuvailee sota-ajan ristiäisiä: *Isä ei päässyt ristiäisiin. Ne pidettiin vierashuoneessa, jonka alkuperäisistä verhoista oli ajat sitten tehty äitiysmekko – –. Koskaan ei harmooni ollut soinnut niin syvää murhetta ja uhkausta, koskaan ei palkeitten pauhu kaikkunut sellaista abdistusta, sillä liian kauan oli vanha kanttori joutunut soittamaan kuolemaan valmistautumiseen ja sotilaan kutsumukseen liittyviä virsiä. Kastevirren päätyttyä humahti huoneeseen sakea hiljaisuus. Ikkunan luona*

*seisoivat pojat ja tuijottivat kirkkoherraa silmät levällään; kuulivat tuulen lennon taivaalla, hiiren kabinan seinätiivisteissä ja omenan heikon tömähdyksen puusta nurmikolle.*¹⁰

Väinö-isä näki Aulikin vasta tammikuussa 1945, sillä hän oli joutunut rintamalta suoraan Invalidisäätiön sairaalaan Helsinkiin. Sota jäykisti kaksi sormea, ja viulu vaikenä. Surullisena se riippui seinällä muistuttamassa sodasta, josta Väinö Oksanen ei puhunut koskaan lapsilleen kuten eivät muutkaan rintamalta palanneet isät. Paluumarssilta syyskuun lopulta 1944 on säilynyt kuitenkin valokuva, joka on julkaistu Osmo Rasilon teoksessa *Vastuunottoa ja barkintaa*. Taistelut ovat ohi, sota on hävitty, mutta hengissä ollaan ja edessä on kotiinpaluu. Kuvassa makoilee neljä sotilasta, meneillään on lepoaika, ja joku on juuri sutkauttanut jotain, sillä Väinö Oksasta naurattaa.¹¹

Väinö-isä täytti kotiinpaluunsa jälkeen huolellisesti Aulikin *Ensi askel*. *Pienokaisemme elämäkerta* -kirjaa. Sen välistä löytyy muun muassa vitivalkoisia hiuksia ja kuvaus, kuinka tytöllä oli ollut syntyessään vain vähän hiuksia. Sitten ne alkoivat kasvaa piikkisuorina ja säilyivät huomiotta herättävänä vaaleina. Isä myös kertoo, että neljävuotias Aulikki pyytää usein arkenakin juhlaaotteita ylleen tai vetää käteensä äidin juhlahansikkaat ja jalkaansa Eskon kiiltävät kalossit.¹² Hinku värikkäisiin huiveihin ja isoihin koruihin oli alullaan myös silloin, kun Aulikki oli halunnut sitoa possun saporoon punaisen rusetin, koska oli ollut aikeissa ottaa sen mukaan kirkkoon.

Himoitsimme punaista tomaattia

Keski-Suomessa sijaitseva Pylkönmäki on Aulikin lapsuuden paratiisi, syvälle piirtynyt sielunmaisema. Kirkonkylän kansakoulu sijaitsi mäen alla, ja sen takana metsän siimeksessä lainehti *Karangan järvi, ihanin järvi taivaan alla*. Sen ulapalla säteilee lapsuusaika ikuisesti, maalailee Aulikki Oksanen järven mukaan nimetyssä runossa lapsuusmaisemiaan: *Karangan järvi, soitten järvi, jonka rantamilla / siintävät silmiin korpimetsien / korkeat kärjet, ja taas näen / etäiset vaarat utuisesti, niityt, heinäpellot, / ja koulun, kirkkotalon, koko Pylkönmäen.*¹³ Siellä ovat juuret, isänmaa ja

äidinmaa, mistä Aulikki Oksanen on ponnistanut lentoon. Siellä vallitsi »elo ystävyiden» kuin Aleksis Kiven »Lintukoto»-runossa¹⁴, jossa lintukotolaiset elävät ikuista onnen aikaa vailla toraa ja riitaa.

Opettaja perheineen asui kirkonkylän koululla. Asunto ja mahdollisuus viljellä perunoita, lanttuja, nauriita ja porkkanoita olivat luontais-etuja, osa kansakoulunopettajan palkkaa. Navetassa asusteli pari lehmää ja joskus viereisessä karsinassa possujakin, ainakin Aulikki muistaa sen, että Marja-Liisa oli kerran pudonnut aidalta sikolähtiin. Äiti istui jakkaralla ja lypsi äksyä, arvaamatonta Herttaa ja lempeää Helunaa. Vastaavanlaisen lypsyjakkaran Aulikki lahjoitti myöhemmin ystävilleen Kaisa Korhoselle ja Matti Rasilalle, sillä jossain vaiheessa lypsyjakkaroista tuli kaupunkikotien aarteita kuten kirnuistakin. Lapsia Hilikka-äiti ei päästänyt navettaan, mutta joskus he saivat maistaa lämmintä lypsymaitoa. Aulikista se haisi yököttävältä ja maistui pahalta. Sen sijaan oli hieno hetki, kun äiti kaatoi kirnuun navetasta tuomaansa maitoa ja alkoi kirnuta. Kullankeltainen kirnuvoi oli lapsen silmissä kaunista ja suussa herkullista.

Sotavuosien jälkeen elämä asettui uomiinsa Pylkönmäelläkin. Lapsia syntyi lisää. »Meitä on täällä kylällä kahdeksan pystymahaa», kirjoittaa Hilikka Oksanen diakonissasisarelleen maaliskuussa 1947. »Se kuuluu olevan oikein ennätys.» Vesa Väinö syntyi kesällä ja Ritva Hilikka kolmen vuoden kuluttua. Pienessä korpikylässä kaikki olivat yhtä vähävaraisia, opettajan lapsetkin kulkivat parsituissa sukissa. Kylärunoilijat olivat sanoittaneet pilke silmäkulmassa, millaista oli keskisuomalaisen köyhän elämä. Hilikka toisteli sisarineen naurussa suin hirtehiisiä runoja: »Kun kaks köyheä yhtyy / niin ei ne soa ies valakeata lyhtyyn. / Pimmeässä pittää elleä ja olla, / elämä on silloin kiusaus ja nolla.»¹⁵ Mutta kyläläisten surut ja ilot jaettiin, »yhteisvoimin kylä pitää huolta hulluistaan ja pelloistaan». Kerran yhdestä talosta karkasi vasikka. Väinö Oksanen keskeytti koulunpidon ja lähetti oppilaat etsimään sitä. Vuonna 1947 Pylkönmäelle saatiin sähköt ja kyläläiset viettivät yhdessä »Valon juhlaa». Niin vain kävi, että juhlasali pimeni kesken esitysten. Sähköjohtoihin oli lentänyt metso.¹⁶

»Ei minulla ole ollut mitään luontosuhdetta», huomauttaa kirjailija Vuosaaren taiteilijatalossa talvella 2022. »Olen kokenut aina olevani osa luontoa, eläimen kaltainen, ehkä vain vähän erilainen. Pikkutyttönä Pylkönmäellä halkopinon kolossa näin kerran lumikon, katsoimme toi-

siamme silmästä silmään ja tiesin, että olemme heimolaisia.» *Mun lempi-eläin on se lumikko, / joka asui halkopinossa*, kirjoittaa Aulikki Oksanen »Lempieläimiä»-laulurunossa, jossa susi juoksee Laatokan lumessa öisellä aukiolla ja vuohi soittelee unessa viulua Eiffelin tornin juurella. Runo päättyy säkeisiin: *ja Saksalanharjulla hiirihaukka, / joka syöksyy alas pilvestä, / ja sinä, / silloin, kun sun silmissä on ilvestä.*¹⁷ Olemme ihmiseläimiä, erityisesti hurmion hetkellä.

Täit olivat sotien jälkeisinä vuosina varsinainen vitsaus monien kulkutautien lisäksi. Niistä ei päästy hiustenleikkuulla eikä täikammalla. Aulikki muistelee, miten äiti komensi lapset riviin, käski sulkea silmät ja kielsi hengittämästä. Samaa muistelevat myös sisarukset Ossi ja Rauna Lemponen Aulikki Oksasen *Henkivartija*-romaanissa: *Kun äiti sano vaan, että silmät kiinni ja alko tupsuttaa meidän päihin sellaista pölisevää pulveria, DDT:tä se varmaan oli, oikein ehtaa kamaa. Sellanen pyöree pahvipurkki, muistat sä?*¹⁸ Väinö-isän kokoama vauvakirja paljastaa, että Aulikki sairasti lastentaudit: vesirokon, tuhkarokon, sikotaudin, hinkuyskänkin. Hän sai Calmette-sarjarokotuksen tuberkuloosia vastaan ja myöhemmin rokotuksen myös isorokkoa vastaan.¹⁹ Kaiken aikaa kehittyvästä lasten rokotusohjelmasta huolimatta Marja-Liisalla todettiin keuhkotuberkuloosi.

Marja-Liisa eristettiin Kinkomaan keuhkotautiparantolaan lähes vuodeksi, ja Hilikka-äiti pääsi käymään siellä todennäköisesti vain kerran.²⁰ Uskottiin, että eristys, lepo ja mäntymetsän tuottama otsoni parantavat keuhkot. Kun isosisko palasi ikuisuuden kestäneeltä sairaalamatkalta, pikkusisko halusi näyttää, kuinka hän oli oppinut kinkkaamaan yhdellä jalalla. Marja-Liisa Meloni kertoo tammikuussa 2024, miten häntä oli harmittanut kovasti, kun Aulikki oli oppinut hänen poissa ollessaan tuollaistakin. Mistä kaikesta hän itse olikaan jäänyt paitsi? Siksi hän oli pyytänyt totisena Aulikin ja Eskon istumaan isän luokkahuoneeseen, sillä hän halusi laulaa heille orvosta vasikasta: »Emo ei enää mua ruokkia saa / muille se maito nyt annetaan.»²¹ Aulikki muistelee ymmärtäneensä silloin, miltä siskosta oli tuntunut olla yksin vieraassa paikassa kaukana kotoa. Sävelet olivat menneet sielun läpi, saaneet koko olemuksen värisemään. *Se on laulun lumousta. Laulun taikaa*, kirjoittaa Aulikki Oksanen *Piispassa*.²²

Monitaitoinen Väinö Oksanen oli veistänyt pitkän pirtinpöydän penkkeineen ja kaivertanut poikkipuuhun vuoden 1940, jolloin hänet ja Hilikka

oli vihitty. Ehkä nuori mies oli nähnyt silmissään, miten pöydän ääreen kokoontuisi aterioimaan monipäinen lapsikatras. »Sisarukset, kaksi siskoa ja kolme veljeä, ovat olleet rikkaus», kertoo Aulikki Oksanen myöhemmin vuosien varrella lukuisissa haastatteluissa. Heidän joukossaan hän oppi kuuntelemaan, pitämään puolensa ja käyttämään kieltä. Nyt jyrkevä pirtinpöytä on Aulikin keittiössä; sen päällä voisi aikuinen ihminen edelleenkin seistä huoletta.

Ruokahävikkiä ei ollut sodan jälkeisinä vuosina, ei vielä vuosikymmeniin. *Tyttö, tyttö, älä haaskaa tuolla tavalla Jumalan viljaa*²³, oppivat 1940-luvun lapset. He söivät lautasensa tyhjiksi, vaikka riisipuuro oli Aulikista hirveää ja sianlihakastikkeen läskinpalat inhottavia. Kerran sattui sitten niin, että kesken perheen ruokailun keittiöön astui vieras. Lasten piti nousta tervehtimään. Aulikki kamppaili läskisoosinsa kanssa. Hän oli juuri ehtinyt piilottaa oikeaan käteensä läskinpalan, jonka oli aikeissa ruokailun jälkeen pudottaa salaa laskiämpäriin. Nyt oli kuitenkin noustava niaamaan ja kättelemään. Aulikki vaihtoi läskinpalan selkensä takana vasempaan käteen ja ojensi vieraalle oikean kätensä. Vieras oli reilu eikä ihmetellyt ääneen, miksi lapsen käsi oli niin rasvainen.

Kansakoululla Oksasten yläkerrassa asui alaluokkien Sirkku-opettaja kasvattityttärensä Marjan kanssa. Hän viljeli tomaatteja, jollaisia alakeran siskokset eivät olleet koskaan aikaisemmin nähneet, saati maistaneet. Marja-Liisa ja Aulikki olivat seurailleet jo pitkään yhtä pyöristyvää ja punertuvaa hedelmää. Se varmasti maistuisi yhtä hyvältä kuin näytti. Yksissä tuumin ja yhtä aikaa he päättivät puraista siitä pikkiriikkisen palaan. Huulet tuskin olivat ehtineet koskettaa tomaattia, kun se jo vierähti maahan. Syylliset yrittivät turhaan kiinnittää sitä takaisin paikoilleen. Ja samassa he näkivät Sirkku-opettajan palaavan pitkin osuuskaupan mäkeä. Tytöt sieppasivat tomaatin, veivät sen koulun rappusille ja piiloutuivat ulkokuoneeseen. Sirkku-opettaja lähestyi rappusia, näki pudonneen tomaatin ja »alkoi kiljua kuin kurki». Isä löysi tyttärensä ja antoi heille piiskaa. Vaikka he eivät olleet ehtineet edes puraista punaista tomaattia!²⁴ Marja-Liisa kertoo, että myöhemminä vuosina, kun tyttäret kapinoivat isäänsä vastaan, heidät suljettiin kattilakomeroon, jolloin Aulikki oli laulanut koväänisesti ja yhdessä he olivat paukuttaneet kattilankansia.²⁵

Minulla on runo kesken

Edistyksellinen opettaja Väinö Oksanen vei luokkansa Pylkönmäeltä Saarijärvelle katsomaan sinne talvehtimaan jäänyttä laulujoutsenta. Suomen linnuston suuri valkea lintu oli ammuttu ja syöty lähes sukupuuton partaalle 1900-luvun alkupuolella. 1950-luvulla kanta oli niin vähäinen, että talvehtimaan jääneestä linnusta kirjoitettiin päivälehdissäkin. Kirjailija Yrjö Kokko kirjoitti siipirikkoisesta Saarijärven Ainosta vuonna 1954 kokonaisen luontomatkakirjan *Ne tulevat takaisin*. Kirjan saama huomio vaikutti osaltaan siihen, että Suomen laulujoutsenkanta alkoi elpyä. Alle kouluikäinen Aulikkikin pääsi mukaan isän järjestämälle opintoretkelle kovan ruinaamisen jälkeen. Matka Pylkönmäeltä Saarijärvelle oli pitkä ja tuntui vielä pitemmältä kuorma-auton lavalla syksyn viimassa. Kun päästiin perille, alkoi sataa räntää.

Opettajaisä vakuutteli, että kyllä lintu, Saarijärven Aino, on vielä siellä, tuo valkea pilkku toisella rannalla. Aulikki samastui lintuun, jääriitteen keskellä häämöttävään hahmoon. Syntymässä oli naislintu, Aulikki Oksasen piirrosten alter ego. Se näyttäytyi vuosikymmenten kuluttua koko komeudessaan piirrettynä *Piispassa*: pitkässä koltussaan, toisessa jalassa kavio, toisessa korkokenkä, tukka sojottaen milloin piikkisuorana, milloin sovinnollisesti letitettynä. Naislintu on pitkänokkainen ja sarvipäinen: *Minut siis oli alun perin luotu lentämään! Päin pilviä! Pelko pois! Otin vauhtia, avasin siipeni ja ponnistin toisen jalkani päkiällä... kunnes äkkiä olin ilmassa.*²⁶ Myös *Henkivartija*-romaanissa Saarijärven Aino näyttäytyy puoliksi kuvitelmana. Kaukana lähes näkymättömissä uiskenteleva pieni pilkku vertautuu ihanteisiin: *Ensin oli suuri ihme ja sitten pettymys.*²⁷

Yhtenä päivänä kamariin kannettiin isokokoinen laatikko, jota aikuiset kutsuivat radioksi ja jonka sisältä kuului laulua. Aulikki oli varma, että jossain soivan ihmeen uumenissa lauloi lilliputtien kuoro. Hän alkoi näpelöidä laatikon takaosaa ja yritti etsiä ovea lilliputtien näyttämölle. Isä huomasi tyttärensä aikeet, säikähti ja kielsi ankarasti koskemasta radioon. Aikuiset kuuntelivat laatikosta uutisia ja koko perhe yhdessä oopperalaulajatar Aulikki Rautawaaraa. Todennäköisesti Aulikki oli saanut toisen etunimensäkin tämän kuuluisan sopraanon mukaan. »Ehkä minustakin voisi tulla oopperalaulajatar», oli pikkutyttö miettinyt. Hienot kuuluisat

ihmiset, kuten oopperalaulajat, asuivat hänen mielikuvissaan valtavan metsän tuolla puolen ja puhuivat hienojen kieltä: »Diaa, diaa, diaa.»

Toki Aulikki oli ehtinyt esiintyä jo itsekin. Neljävuotiaana koulun juhlasalissa hän oli lausunut runon pikkiriikkisestä mummosta ja pikkiriikkisestä kissasta: »Kits kissa tiehesi.» Kiiтокseksi pitkä, todella pitkä, mustiin pukeutunut pappi oli nostanut pienen lausujan kattoon saakka. Se oli hurjan pelottavaa ja samalla ihmeen makeaa. Esiintyminen oli saanut vastakaikua. Väinö-isä kirjoitti Aulikin lapsuuskirjaan: »esitys suurenmoinen». Sellaista hunajaa piti saada lisää. Aulikki alkoi esittää omatekoisia laulujaan iltaisin koulun portaikossa.

Oopperalaulajan ura houkutteli opettajan pikkuista tyttöä ja sen rinnalla kirjailijan kutsumuskin. Sakari Topelius oli tehnyt häneen suuren vaikutuksen. »Lapsuuteni oli hengeltään kristillis-topeliaaninen», luonnehtii kirjailija taustaansa. Edelliset sukupolvet tunsivat hyvin *Raamatun kertomukset* ja olivat perehtyneet koulussa Topeliuksen *Maamme kirjaan*. Topelius antoi arvon pikkulinnuillekin, ja siksi »Varpunen jouluaamuna» -laulu on Aulikin mielestä edelleen värisyttävä: »En mä ole, lapseni, lintu tästä maasta, / olen pieni veljesi, tulin taivahasta. / Siemenen pienoisen, jonka annoit köyhällen, / pieni sai sun veljesi / enkeleitten maasta.»

Mutta Aulikki oppi jo varhain myös kritisoidaan Topeliusta. Sadussa »Siitä kesästä, joka ei koskaan tullut» Rafael-niminen poika sairastuu eikä elä kesään saakka. Sisarukset eivät sitä ymmärrä, mutta vanhemmat kuivaavat kyöneleensä ja uskovat pojan leikkivän enkelien kanssa Jumalan paratiisissa.²⁸ Pientä Aulikkia raivostutti. Kirjailijana Topeliuksella olisi ollut Jumalan valta pitää lapsi hengissä, mutta hän antoi lapsen kuolla. Se ei ollut reilua. Aulikkia alkoi kiinnostaa luovan työn mysteeri, jumalallinen mahdollisuus kuljettaa asioita haluamaansa suuntaan. Myöhemmin Topeliuksen satu jatkoi elämäänsä *Isosisko ja pikkuveli* -romaanissa. Isosisko kertoo pikkuveljelle satua, jossa tumma hahmo ampuu äkkiarvaamatta suoraan pienen pojan sydämeen. Pikkuveli mykistyy, ja isosisko säikähtää itsekin – eihän satu voi loppua näin julmasti. Isosisko käyttää kertojan etuoikeutta: *Se poika ei oikeastaan kuollutkaan. Sen sydän muuttui leppäkertuksi ja lähti lentoon.*²⁹

Lukemaan ja kirjoittamaan Aulikki oppi varhain. Hän kuunteli kärpänä aikuisten puheita ja halusi vastauksia miksi-kysymyksiinsä. Hän hi-

moitsi Heinrich Hoffmannin *Jörö-Jukka*-kirjaa, jonka kannessa komeilee tuhma lapsi, »koikkakynsi pörhötukka». Äiti kyseli diakonissana työskentelevältä Sylvi-sisareltaan, voiko sellaisen kirjan ylipäätään antaa lapselle. Aulikki kuunteli keskustelua salaa, varjosti metsän reunassa supattelevia naisia. Ja sai kuin saikin *Jörö-Jukan* joululahjaksi. Nykylukijan silmin satukirja on todella tuhtia tavaraa, julma opetus joka aukeamalla. Peukalonimijä-Pekka varoittaa pientä lukijaa kynsien pureskelemisestä. Pekalle nimittäin käy niin, että räätäli leikkaa irti molemmat peukalot, koska Pekka ei lakannut imemästä peukaloaan. Aulikki myöntää purensa tästä varoituksesta huolimatta kynsiään lapsesta saakka ja puree kuulemma joskus edelleenkin.

Hoffmannin omalle pojalleen kirjoittaman kirjan kasvatuksellinen eetos ei jätä tulkinnan varaa. Kiusaaja Volmarin käy huonosti, samoin tottelemattoman Lauran. Tyttö ei uskonut, etteivät lapset voi leikkiä tulitikuilla. Opetus on kammottava: »Laurasta nyt ainoastaan / kenkäpari jälkeen jää / ynnä läjä tuhkaa vaan, / niin kuin näyttää kuva tää.» Satukirjaklassikosta Aulikin mieleen jää itämään tapa kuljettaa runoa ja kuvaa rinnakkain, mutta vuosikymmeniä myöhemmin myös Lauran kohtalo muistuu mieleen, kun hän tallentaa läikkyviä tunteitaan »Leijonasolki»-runoon: *Tuli temmeltää, tuli kimmeltää, / tuli nuolee, läikkyä ja läähättää! / Voi, jäävätkö minusta tossut vain / yön tummalle matolle rinnakkain?*²³⁰

Viisivuotiaana Aulikki kirjoitti omia runoja äidin kauppapaperista repäisemille palasille. Isä antoi hänelle myöhemmin kirjekuoren, jonka päällä lukee: »Aulikille jouluna 1961. Talleta hyvin.» Sieltä löytyy viisivuotiaan runoja kesän keijuista ja talven riemuista. Talviruno muistuttaa Pylkönmäen hankikannoista, suojasään ja pakkasen vaihtelusta. Silloin lapset saattoivat vetää isoa rekeä metsässä männynrunkojen välissä: *heipparalla / heipparalla / luistella nyt voi / hanki kaunis / jää on kirkas / luistella nyt voi.* Runo on kirjoitettu tikkukirjaimin, ja alla lukee kaunokirjoituksella *Aulikki Oksanen* – kirjainmuodoissa on jo nähtävissä aikuisen runoilijan nimikirjoitus.³¹

Aulikki piirsi ja kirjoitti runojaan puisen pinnasohvan äärellä. Vanhemmat arvostivat tyttärensä poeettisia taipumuksia, mikä näkyi esimerkiksi silloin, kun perhe oli lähdössä kylään mutta Aulikki oli vielä kirjoitus-touhussa. Vanhemmat olivat seiseet oviaukossa ja hoputtaneet häntä

lähtemään. Tyttö totesi, ettei voi vielä lähteä: »Minulla on runo kesken!» Äiti ja isä olivat vaihtaneet oviaukossa nopean silmäyksen ja päättäneet odottaa, kunnes runo oli valmis.³²

Myöhemmin Kokemäellä Hilikka-äitikin näytti kirjallisia kykyjään. Hän kirjoitti *Satakunnan Kansaan* »Tarjan perhe» -nimisiä pakinoita³³, jotka olivat todellisuuspohjaisia kertomuksia Oksasen perheen elämästä. Nimet vain oli vaihdettu. Annikki on kuin Aulikki. »Annikki runoilee» -pakinassa tyttö oli oppinut laulun nimeltä »Yrttitarhassa yksin kuljen». Näin hän pohtii oppimaansa: »Jos minä olisin kuningas tai presidentti, niin minä kieltäisin kaikkia ihmisiä, ettei saa tehdä lauluihin surullista loppua. Tämä olisi muuten kaunis laulu, mutta loppuu niin surullisesti.» Tarja-äiti lohduttaa Annikkia, että melkein kaikki kauniit laulut ovat surullisia: »soitto on suruista tehty, / murehista muovaeltu». Nähdessään tyttärensä hämmennyksen äiti tarjoaa myös toista vaihtoehtoa. Ehkä juuri tämä laulu on jäänyt tekijältään kesken. Poika voisi palatakin tytön luokse, lohduttelee äiti. Annikille selviää, että laulu on Larin-Kyösti-nimisen runoilijan kirjoittama, mutta hän on kuulemma jo kuollut eikä voi enää korjata runoaan. Tarja-äiti ehdottaa, että Annikki kirjoittaisi runoon uuden lopun. Näin tyttö sitten tekeekin ja ilmoittaa myöhemmin eri tahoilla, että runon ovat kirjoittaneet hän ja Larin-Kyösti.³⁴

»Tarjan perheen» tarinat lakkasivat kuitenkin yllättäen ilmestymästä, koska niiden kirjoittaja paljastui eikä Hilikka Oksanen halunnut, että koko tienoo tietää, millaista opettajaperheen arki on. Aulikki epäilee, että hän taisi paljastaa nimimerkin, koska isän yläluokkalaiset olivat kyselleet koulun pihalla, »onko teillä tapahtunut tällaista viime aikoina». Hän oli myöntänyt, koska ei ollut ymmärtänyt, että yläluokkalaisten »tieto» oli peräisin äidin pakinasta.

Voi elämää, joka ei syönyt kirsikkapuusta

Isosisko ja pikkuveli -romaanissa Aulikki Oksanen kirjoittaa, kuinka *jalot ja rikkaat amerikkalaiset lähettivät koululle laatikoita, joita isä sanoi Amerikan avuksi*.³⁵ *Alumiinipaidassa* hän kirjoittaa: *Se oli pieni, ruohonvärinen huopakalotti, sodanjälkeisen parsitun lapsuuden käsinkosketeltava ihme, rik-*

*kaan maailman satuaarre, jossa killui vieretysten pieniä leikkieläimiä: norsu, kissa, papukaija, keltainen leijona.*³⁶ Tällainen ihme, suuri puinen arkku, saapui Pylkönmäen kansakoululle vuonna 1948. Presidentti J. K. Paasikivi oli karvain mielin kieltäytynyt heinäkuussa 1947 Yhdysvaltojen tarjoamasta Marshall-avusta, jolla tuettiin Euroopan jälleenrakentamista. Sitä olisi kipeästi tarvittu Suomessakin, mutta Neuvostoliiton taholta kävi selväksi, ettei suomalaisten pitäisi ottaa vastaan talousapua amerikkalaisilta, koska se sitoisi Suomea hyväntekijäänsä.³⁷ Pylkönmälle saapunut kirstu oli siis amerikkalaisten epävirallista hyväntahtoisuutta pienen hävinneen maan kansalaisia kohtaan.

Opettajan tehtävä oli jakaa säilykepurkit, vaatteet ja lelut kaikkien tarvitsevien kesken. Aulikin ja Marja-Liisan katse nauliutui kahteen patalakkiiin, kaukaa tulleisiin ihmeisiin, joista roikkui taianomaisia muovi-eläimiä. Tyttöjen silmät kiiluivat mutta suut eivät kinunneet. Opettajaisä kamppaili omatuntonsa kanssa. Viimein hän heltyi ja antoi kalottilakit tyttärilleen. Aulikki piirsi pulleita rikkaita amerikkalaisrouvia. »Köhä lapsi» – kuten hän kuvaan kirjoitti – ottaa vastaan paketin enkelinsiipiseltä hyväntekijältä. Mutta kylällä toisetkin lapset olisivat halunneet patalakin, sillä pian Marja-Liisan patalakki varastettiin.

Eläinkoristeet irtosivat yksitellen Aulikin patalakista, viimeisenä keltainen leijona. Pikkuveli kuitenkin löysi sen myöhemmin piironginlaatikosta, mutta silloin isosisko oli jo Helsingissä opiskelemassa. Aulikki kiinnitti keltaisen leijonan hiuksiinsa kadottaakseen sen pian uudelleen. Vuosikymmenten kuluttua taikaesine ilmestyy *Jörö-Jukan* Lauran tossujen tavoin »Leijonasolki»-runoon: *Mistään en löytänyt solkeani, keltaista leijonaa! // Niin lakkasi lapsuuden leijona minua vartioimasta.*³⁸ Amerikanavusta huolimatta Aulikki ei saanut leijonan kanssa tai ilman viisumia Yhdysvaltoihin 1960-luvun puolivälissä. Mielessään hän oli arvellut sen johtuneen siitä, että oli vasemmistolaisen Kirjailijaryhmä Kiilan jäsen. »Olisin halunnut käydä Yhdysvalloissa, mutta kahtia revitty maailma pakotti valitsemaan puolensa», kuittaa Aulikki silloisen ajan hengen.

Mutta lapsen maailma avartui jo Raumalla käydessäkin. Siellä asui äidin lapseton täti Hilja Sariola, eläköitynyt opettajatar, joka halusi osallistua veljentyttärensä tyttären, Marja-Liisan ja Aulikin, rehellisyyskasvatukseen. Tädillä oli piirongin päällä karamellimalja. »Älkää koskeko siihen»,

Sinua, sinua rakastan. Puhu minulle rakkaudesta.

Kenen joukoissa seisot?

Kirjailija, kulttuuriradikaali, taiteilija, taistolainen, äiti, puoliso. Aulikki Oksasella on ollut monta roolia, mutta vain yksi, täysi elämä.

Aulikki Oksanen muistetaan sekä sydäntä riipaisevien rakkauslaulujen kirjoittajana että kiihkeänä tasa-arvon puolustajana. Mutta tietääksenne, kuka hän oikeasti on, on luettava hänen koko tarinansa.

Helena Ruuskan kirjoittamassa elämäkerrassa seurataan Aulikki Oksasen matkaa 1940-luvun Pylkönmäeltä 1960-luvun murroksessa kuohuvaan Helsinkiin, 1970-luvun poliittisiin kamppailuihin, perheenäidin ruuhkavuosiin ja henkilökohtaisen elämän kriiseihin. Miten puolustaa rauhaa ja oikeutta ihmisarvoiseen elämään? Miten säilyttää itsenäinen ajattelu, usko oman taiteen merkitykseen, ilo, vaisto ja rohkeus, autuas hyppy syreenien tuleen?

*Sinä joka lennätät ja nostat,
läikytät sielua kuin vettä,
älä koskaan katoa.*

	 9 789510 489666
www.wsoy.fi	99.1 ISBN 978-951-0-48966-6

Etukannen kuva Eeva Rista
Piirokset Aulikki Oksanen
Graafinen suunnittelu Tuula Mäkiä